

Povijest katoličke crkve u Srbiji u 19. vijeku.

[Od 1800. do konkordata 1914. godine.]

Napisao: **Dr. Vjekoslav Wagner**

III. Povijest konkordata u Srbiji.

(Crkveno—politički dio)

(Nastavak)

U ovom poglavlju obrađeni su pokušaji, da se uredi katoličko crkveno pitanje u Srbiji putem konkordata između Sv. Stolice i Kraljevine Srbije. Inicijativu za sklapanje konkordata dao je biskup Strossmayer i kroz punih 46 godina, koliko je bio Apostolski Administrator u Srbiji, radio je nevjerovatnom energijom na tome, da se to pitanje riješi. Sav taj rad oko konkordata od skoro pet decenija najuže je povezan sa imenom biskupa Strossmayera. Sve poteškoće i razne zapreke, koje su neprekidno uskrsavale i uvijek dalje i dalje odlagale sklapanje konkordata, nisu mogle slomiti biskupa Strossmayera u njegovome velikome vjerovanju, da do konkordata mora doći. I ako je toliko radio i neumorno se zalagao za konkordat i kod Sv. Stolice i kod srpske vlade, sâm nije doživio ostvarenje svojih nada, da vidi konkordat između Sv. Stolice i Kraljevine Srbije. Ali u povijesti konkordata u Srbiji Strossmayer je centralna ličnost, koja u tom teškom pitanju vodi glavnu riječ i zato on ima u povijesti srpskog konkordata historijsku ulogu.

Knez Aleksandar Karadorđević i biskup J. J. Strossmayer. Kneževina Srbija došla je prviput u dodir sa katoličkom hijerarhijom preko biskupa Strossmayera god. 1851. Ali kako smo vidjeli ni knez, ni Praviteljstvo srpsko ništa ne odgovaraju na biskupovo lijepo pismo, s kojim on najavljuje svoj nastup kao apostolski administrator katoličke crkve u Srbiji. Knez Aleksandar Karadorđević i njegov senat duboko su se morali zamisliti, što evo dolazi već i jedan katolički biskup, koji je imenovan bez njihovog pitanja, znanja i ranijeg pristanka i u tome su vidjeli jedan akt, koji se njima spolja nametnuo i tako zapravo povrijedio njihov državni suverenitet. A Strossmayer je uz to i vladika iz Austrije, koja svojom konzularnom jurisdikcijom tako velike povlastice uživa u Srbiji mimo i preko srpskoga zakona.

Prvi je posjet biskupov već iduće 1852. godine uklonio u Beogradu mnoge i mnoge predrasude o Strossmayeru i njega u simpatičnijem svijetlu prikazao. Ali razgovori biskupa Strossmayera sa knezom Aleksandrom, da dađe katolicima slobodu vjeroispovijesti, kao i kasnije interpelacije austrijskog konzula u korist katoličke crkve, teško su bili primljeni. Zato su zakoni o vjerama donijeti tek u septembru godine 1853.¹ i svakako pod ruskim uplivom osigurali su oni prije svega dominantni položaj pravoslavne crkve i tek onda proglasili slobodu ostalih kršćanskih konfesija uz uslove, koji su i katoličku crkvu stavili pod jak nadzor političke vlasti.

Prvi nacrt konkordata od strane Srba. A kad je Strossmayer zbog tih zakona god. 1854. uložio protest kod srpske vlade, onda su to u Beogradu toliko zamjerali biskupu i apostolskom administratoru, da se tražio način, kako da se oslobode toga »austrijskoga biskupa«, koji neće da priznade zakone samostalne i suverene srpske države. Srbi zato mole iz Bosne svećenika i katoličku crkvenu upravu. Pismu, što ga je Toma Kovačević ponio od predstavnika Alekse Simića biskupu Šunjiću u Bosnu,² pridodat je i III. zakon iz god. 1853.,³ kojim se želi od srpske strane osigurati neka prava katoličkoj crkvi i stvoriti baza za utanačenje legalnog odnošaja između srpske države i katoličke crkve. Taj prijedlog dostavljen 11. novembra 1854. biskupu Šunjiću može se smatrati kao prvi pokušaj, da se dode u kontakt sa katoličkom crkvom u obliku nekoga sporazuma.⁴

Ali pošto taj zakon nije mogao sačinjavati nikakvu podlogu za kakve pregovore u cilju zaključenja konkordata, zato su osobito tačke 3. i 6. od Strossmayera jako kritizirane i odbačene.

Veze preko Porte u Carigradu. Kad taj prvi korak nije uspio, srpski su državnici uvidjeli, da im valja poći drugim putem. Privremeni ministar predsjednik Marković smatrao je zato potrebnim, da u augustu 1856. godine dađe pred austro-ugarskim konzulom izjavu, da ne odgovara istini, da Srbija ne priznaje Strossmayera za apostolskog administratora i čim bude nova definitivna vlada imenovana, ona će sama tražiti direktni kontakt sa Strossmayerom, da se uredi crkvena pitanja i pozvati će ga, da blagoslovi katoličku kapelu.⁵ Ali katolička crkva nije preuzela kapelu, što ju je sagradila srpska vlada te godine, i zato nije ni došlo do pregovora između Strossmayera i srpske vlade, nego se ova godine 1858. obratila na Carsku Portu sa molbom, da ona posreduje, kako bi

¹ Vidi Bogoslovska Smotra strana 299—304 godište 1933.

² Vidi Bogoslovska Smotra str. 8/1933.

³ Vidi ibidem str. 300/1933.

⁴ Srbi su taj zakon o katolicima poslali u Bosnu kao nacrt jednog konkordata.

⁵ Bisk. arh. Dakovo, Br. 752/1856.

Srbija dobila katoličkog biskupa in partibus infidelium. Ali Porta je to odbila, »jer je to isključivo pravo rimskoga Pape«. ⁶

Jasno se vidi, kako se srpski mentalitet lakše obraća Porti, nego li Strossmayeru, jer i ako je Strossmayer Slaven, on je ipak biskup austrijski, a za austrijske podanike nema srpski zakon vrijednosti. Ponos i samosvijest narodna i državna neće da pregovara s onima, koji neće da priznaju zakon srpski. A osim toga Srbe je ponižavalo, što je Strossmayer apostolski administrator u Srbiji, koju Sv. stolica još uvijek smatra kao zemlju »in partibus infidelium«. ⁷

Zasebni biskup u Srbiji. Kad se izjalovio pokušaj kod Porte, naložio je senat predsjedniku Aleksi Simiću, da privatno zamoli Papu i kardinala Antonelli, da Sv. Stolica dade zasebnog biskupa za Srbiju. ⁸ Pričalo se i to, da je senat bacio oko na Angela Parsi, biskupa u Bukureštu i bivšeg apostolskog administratora do god. 1851. u Srbiji. Kad je Strossmayer dočuo od austro-ugarskog konzula za tu namjeru srpske vlade, on se odlučno protivio takvome načinu rješavanja katoličkog pitanja u Srbiji. Biskup je tada bio još toga mišljenja, da pod zakonima iz god. 1853. ne može ni jedan katolički biskup slobodno i korisno voditi upravu katoličke crkve u Srbiji. Tu bi trebalo prije zakone promijeniti. A Angelo Parsi nije za Srbiju, jer ne zna ni jezika. U tome smislu je biskup pisao i nunciju u Beč. ⁹

Koncem god. 1860. se senat zaista obratio na kardinala Antonellija i molio zasebnoga biskupa za Srbiju, koji bi stanovao u Beogradu a primjernu bi plaću primao od srpske države, koja bi mu sagradila i dostojnu crkvu. Strossmayer je pak 20. XII. 1860. savjetovao kardinalu, da se ta molba ne usliša, dok Srbi ne sagrađe crkvu i odrede plaću za biskupa i dok ne prestanu ona progonstva, kojima su katolici u Srbiji izloženi. ¹⁰

Knez Mihajlo Obrenović. Iza smrti kneza Aleksandra Karađorđevića god. 1859. vrati se u Srbiju knez Miloš Obrenović po drugiput i preuze kneževsku vlast u svoje ruke. Ali on je god. 1860. već umro i tada stupa na kneževsko prijestolje njegov sin Mihajlo Obrenović. Biskup Strossmayer mnogo se nada za katoličku stvar od kneza Mihajla već i zbog knjeginje Julije, koja je bila katolikinja, pa ga zato iskreno pozdravlja kao narodnoga vladara. U svome pozdravnom pismu na »Svetloga Kneza« od 6. oktobra 1860. nakon krasnog i dugog patriotskog djela razlaže biskup, da je on apostolski administrator u Srbiji i nastavlja ovako:

⁶ Ibidem, br. 130/1858.

⁷ Nestorović: Srbija i Vatikan. Glasnik Pravoslavne Crkve. God. 1902. br. 5. I 6., str. 362.

⁸ Bisk. arh. Đakovo, br. 130/1858.

⁹ Ibidem, br. 130/1858.

¹⁰ Ibidem, br. 27/1862.

Nježan odnošaj, u kom ja naprama tamošnjim katolikom, kano pastir naprama stadu svom, stojim, nemože drugo, nego odnošaj moj prama uzvišenoj Osobi Vašoj kano zakonitoj glavi zemlje one, u kojoj taj premda malen broj duhovnog stada moga živi i nahodi se, samo nježnim, i još jedanput da rekнем: osobito nježnim učiniti. Kako bo bi meni, kao brižljivu pastiru tamo prebivajućih katolikah svejednako biti moglo: vladao tamo mir ili nemir, bivale tamo i dogadale se pravde ili nepravde, činilo se tamo dobro ili zlo, vladala i množila se tamo ljubav i sloga hristjanska, ili nasuprot razdor i nered? Kako bi mogo ja nebit prijateljem zemlji i narodu onom, u kojoj i među kojim toliko duhovnoj brigi mojoj povierenih ovčicah živi i stanuje? Kako bi mogo ja neželit svako dobro i napriedak, slavu i veličinu onom narodu i njegovom vladaru i novom Knezu, od koga mene i ovostrani narod naš nerastavlja ni u onom, u čem nas po zloj kobi rastavlja, ni toliko razlike, kolikom nas razlučuje što no izmed nas teče, »Sava voda ladna«? Kako bi ja mogo neuzdisat i nevapit: da bi se Bogu dragom smilovalo čim prie, te da i to malo među nama razlike u Savi vodi se udavi, i njom te širokim Dunavom u dubljine sinjeg mora nepovratno ode? Kojoj sriećnoj budućnosti da se Vašim nasljedjem u kneževskoj vladi put prokerčuje, dokazom nam je i pobudom, da se tomu čvrsto nadamo, što no pri zauzetju vladnoga kormila obrekoste: da će, dok je Mihajla Obrenovića, samo zakon u zemlji i narodu vladat; a da će u toj zemlji i u tom narodu i zakoni pod Vašom upravom takovi se samo krojit i tvoriti, koji su na izreci onoj nebeske mudrosti osnovani: »Što si rad da tebi drugi čini, čini i ti drugom«; zato nam jamči obćepoznata blagost i mudrost Svietlosti Vaše, s koje ste ne samo tamo u Srbiji, nego i po svih zemljah i narodih, do kojih je glas o Vama dopro, općim ljubamcem postali.

Neostaje mi dakle ništa drugo, nego da blagom Vašem i čovjekoljubivom sercu tamošnje ovčice svoje toplo priporučim, da sverhu Vas i Vaših blagovoljnih namierah i vladarskih poduzetjah blagoslov Svevišnjega sazovem, sam sebe Vama i Vašoj visokoj Supruzi, Svietloj Kneginji, najplemenitijem i najodličnijem ovom čedu duhovne pastve moje sa svim štovanjem odajući, s kojim i ostajem Vašoj Svietlosti najpokorniji sluga Josip Juraj Strossmayer, Biskupiah Biogradske i Smederevačke Apostolski Administrator.

Knez Mihajlo odgovara biskupu 5. novembra 1860. sa ovim pismom:

Vaša Ekselencija!

I ako malo docnije, tim ni malo manje, Vaše Ekselencije su mi draga čestitanja, koja mi izvoleste izjaviti u pismu, pisanom 6. oktobra ove godine, jer dolaze od muža, koga osobito uvažavam. Doista, svi prijatelji jugoslovenstva moraju čestitati sebi, što u mužu, obučenom u tako uzvišeno dostojanstvo, odarenom tako blisfatelnim talentima i oduševljenom najtoplim rodoljubiem imam naj-snažnieg pobornika svoje narodnosti i narodnog značaja. Meni je,

Vaša Ekselencijo, odveć mило, što Vas mogu uveriti kako Vas osobito počituem. 5. Novembra 1860. god. u Beogradu.

Pokorni sluga

Mihajlo M. Obrenović.¹¹

Direktni pregovori sa Strossmayerom. Ovi prijateljski odnosi između kneza i biskupa Strossmayera uticali su i na srpske političare, da se opet dadu na posao, da se riješi katoličko pitanje u Srbiji. Kad je god. 1862. ustrojena u Srbiji centralna državna uprava sa resornim ministarstvima, prvi ministar prosvete i Crkvenih Poslova bio je Cukić. On pokuša direktne pregovore sa Strossmayerom o uređenju katoličkog crkvenog pitanja u Srbiji. Mjeseca novembra 1862. šalje ministar Cukić sekretara Savu Sretenovića Strossmayeru sa ovim predlogom: »Srpska vlada nalazi, da će se rimokatoličko pitanje povoljno raspraviti samo, ako se on odreče vikarstva u Srbiji«. Strossmayer je na taj prijedlog izjavio, da je voljan odreći se vikarstva i u tom smislu obećao svoju potporu kod Sv. Stolice. Ali je u isto vrijeme izjavio svoju bojazan, da rimska kurija, po osnovima uređenja rimo-katoličke crkve neće htjeti direktno da stupa u odnos s parohijskim sveštenicima, pa s toga je gospodinu Sretenoviću predložio, da se u osnovu ovih pregovora unese i to, da se pored sveštenika u Beogradu postavi i vikar, ili da se isti stavi pod katoličkog biskupa u Bosni. Međutim je ministar Cukić taj svoj plan napustio,¹² pa se god. 1863. pokušalo direktnim pregovorima sa Sv. Stolicom.

Prvi direktni pregovori sa Sv. Stolicom. Ilija Garašanin, tadašnji ministar Inostranih Dela stavio je državnom tajniku kardinalu Antonelliju slijedeći predlog: katolički svećenik u Beogradu neka bude podanik srpske države i da bude pod jurisdikcijom biskupa bosanskoga.

Ali odgovor Sv. Stolice nije udovoljio srpsku vladu. Sv. Stolica je zahtijevala, »da se u Srbiju izašlje jedan apostolski namesnik, koji će sporazumno sa srpskom vladom ustanoviti misije na sledećim osnovima:

- a) da svi rimokatolici imaju slobodno upražnjavanje u redovnom bogoslužjenju;
- b) da smešani brakovi budu uređeni po pravilima rimokatoličke crkve, i
- c) da se Sv. Stolici ostavi potpuna sloboda odnosno uređenja parohija i škola.«¹³

Taj je odgovor Sv. Stolice bio pretvrd za srpsku vladu. Ona je zašutila i time pregovore jednostavno prekinula. Interesantno je, da se u ovome odgovoru Sv. Stolice prviput spominju mješoviti

¹¹ Bisk. arh. Đakovo, iz godine 1860. bez broja.

¹² Nestorović: Srbija i Vatikan. Glasnik Pravoslavne Crkve God. 1902. broj 5. i 6. str. 364.

¹³ Nestorović: Vatikan i Srbija. Glasnik Pravoslavne Crkve. God. 1902. br. 5. i 6. str. 366.

brakovi i škole. Jer do sada se govorilo samo o tome, da se izmijeni apostolski vikar, odnosno, da dođe zaseban biskup u Srbiju, ili da bar svećenik bude podanik srpski pod bosanskim biskupom. To su bili uslovi i kod zidanja katoličke kapele god. 1855. i 1861.,¹⁴ koje je srpska vlada od svoje strane postavila srpskim katolicima. Sada je predmet pregovora proširen i na druga važna crkvena i vjerska pitanja.

Inicijativa Sv. Stolice preko Strossmayera. Nakon tri godine (1866.) uzima inicijativu Sv. Stolice i daje mandat biskupu Strossmayeru kao dobrome prijatelju kneza Mihajla, da stupi u direktnu vezu sa knezom. Original pisma, što ga je Strossmayer tom prilikom uputio knezu, nepoznat je, ali se iz Nestorovićeve rasprave vidi, da njegovi zahtjevi, koje je predložio knezu kao osnovu za pregovore, ni u koliko se nisu razlikovali od onih točaka, koje je 1863. predlagao kardinal Antonelli, samo što je Strossmayer »tražio još i slobodan prelaz iz pravoslavlja u rimokatolicizam i da se u Beogradu o državnom trošku podigne što veličanstveniji hram.«¹⁵

Knez Mihajlo se odazvao pozivu biskupa Strossmayera i šaljje k njemu u Budimpeštu, gdje je tada biskup boravio, kao svoga delegata Nikolu Krstića, člana Kasacionog Suda, sa ovim protivu-predlozima:

1) da se postavi rimo-katoličkoj opštini u Beogradu sveštenik, koji će biti srpski podanik;

2) da se rimo-katolička opština u Beogradu odnosno religioznih potrebah postavi rimo-katoličkome episkopu u Bosni;

3) da se utvrde stalna pravila, kako će se u buduće imati postupati pri postavljanju rimo-katoličkog sveštenika za Beograd i episkopa za Bosnu;

4) o podizanju škola ima u Srbiji pozitivan zakon, koji važi za sve srpske državljane i za sve opštine bez razlike vere, poleg kojeg javne škole u opštinama podižu se uticanjem i odobrenjem vlade. Glede privatnih učiona moraju opštine imati saizvoljenje vladino, da se ovakova škola ustanovi, jer se vlada ne može odreći prava, da može nadzirati obučavanje u školama;

5) glede mešovitih brakova postoji u Srbiji pozitivni zakon, koji se prostire na pravoslavne i ove u onim pitanjima ograničuje. Po tom zakonu ne mogu preći pravoslavni u drugu crkvu i deca pravoslavnog roditelja moraju se krstiti po obredima crkve pravoslavne.¹⁶

Biskup Strossmayer odgovara iz Budimpešte 9. maja 1866. da će stvari opštine katolika u Beogradu dotle neriješene ostati, dok ne bude ugovorom zajamčena sloboda vjere i savjesti. Crkva

¹⁴ Vidi Bogoslovska Smotra str. 9—10/1933.

¹⁵ Nestorović: Ibidem, str. 367. Pošto nema originalnog pisma biskupova, odgovornost za ove riječi pada na Nestorovića.

¹⁶ Bisk. arh. Dakovo, br. 543/1866.

mora imati vlast nad školom, njezino je bditi nad naukom, koja se predaje, a takoisto i glede mješovitih brakova i djece rođene iz takvog braka. Što se tiče svećenika, taj bi morao biti vješt i njemačkom jeziku, a opština katolička imala bi potpadati vikaru bosanske, kojem bi se imala također potpora od strane vlade srpske naznačiti u ime truda njegovog, kojeg će imati u nadgledanju te katoličke opštine.¹⁷

Ovi pregovori nisu dali nikakva rezultata, pa ni svećenika, koji bi bio »Srbini (makar i Bošnjak) i srpski državljani«,¹⁸ i ako je 19. sept. 1866. pisao kardinal Barnabo Strossmayeru, da se u pogledu katolika u Srbiji u dogovor stavi sa biskupom bosanskim i da bi svakako dobro bilo po katolike, da u Beogradu stanuje kojikod od fratara bosanskih.¹⁹

Strossmayer je god. 1868. bio lično u Beogradu i podijelio sv. potvrdu, ali kneza Mihajla nije više bilo u životu († 10. VI. 1868.) i zato nije mogao nastaviti sa knezom pregovore, koji su god. 1866. prekinuti. Treba istaći da se kod ovih zadnjih pregovora prviputa pojavio u svojoj cjelini nacrt jednoga konkordata. I prošlo je deset godina, dok se ponova počeo spominjati konkordat. Prvo regenstvo za vrijeme maloljetnosti kneza Milana (1868.—1872.), pa donošenje ustava god. 1869., zatim turski rat god. 1876. i 1877. i proširenje Srbije itd. mnogo su posla dali političarima srpskim i pitanje konkordata ostalo je na mrtvoj točci.

Strossmayer i Jovan Ristić. Berlinski je kongres 1878. god. priznao Srbiju za samostalnu kneževinu. Još iste godine dolazi Strossmayer u Beograd, da uz apostolsku vizitaciju pokrene i pitanje konkordata. Nadao se uspjehu najviše zato, što je sada samostalnost Srbije bila već i međunarodno priznata. Bivši namjesnik Jovan Ristić bio je te godine ministar Inostranih Dela. On je Strossmayeru izjavio u svoje i u ime kneževine, da je voljan sklopiti konvenciju sa Sv. Stolicom, ali će vrijeme za to povoljno biti tek onda, kad se dignu konzularne jurisdikcije stranih vlasti, a u prvom redu Austro-Ugarske.²⁰

Strossmayer još jedanput preporuča Jovanu Ristiću konvenciju sa Sv. Stolicom u pismu, što ga je 26. VII. 1878. pisao iz Rogoške Slatine. Biskup se zahvaljuje na sjajnome dočeku u Beogradu i veli, da čast Srbije i oslobođenje katolika od stranog upliva apsolutno zahtjevaju, da se zaključi konkordat. Za mješovite brakove predlaže slobodu, t. j. da se vlada obaveže, da neće uticati niti činiti pritisak na katolike, a niti na pravoslavne, nego im dati potpunu slobodu savjesti, kad se žene. Vlada neka to pitanje prepusti sasama vjernicima i uplivu crkve. Prava Srbije bi bila po konkordatu u prvome redu uticati na imenovanje apostolskog vikara,

¹⁷ Bisk. arh. Đakovo, br. 543/1866. i Nestorović, ibidem str. 369.

¹⁸ Nestorović, ibidem, str. 369.

¹⁹ Bisk. arh. Đakovo, br. 938/1866.

²⁰ Bisk. arh. Đakovo, br. 664/1878.

paroha i učitelja. Biskup pita, dali se želi da apostolski vikar bude Portin podanik, t. j. da bude isti, koji je u Bosni ili da bude posebni vikar u Beogradu. Obećaje, da će u toj stvari rado posredovati, a Sv. Stolica, kojoj je referirao o knezu i kako je sjajno bio primljen u Beogradu, čeka odgovor.²¹

Jovan Ristić, nakon svoga povratka iz Berlina 28. X. 1878. odgovara biskupu, da je Berlinski ugovor priznao nezavisnost Srbije, ali je ostavio na snazi ranije sa Portom zaključene konvencije, po kojima je stranim konzulatima u Srbiji zadržavno pravo jurisdikcije nad svojim podanicima, koji u Srbiji žive. A u Srbiji ima malo katolika srpskih podanika, pa kad bi vlada sada pristupila zaključenju konvencije sa Sv. Stolicom, morala bi primiti na sebe obaveze za strance, koji žive u Srbiji, a koji ne stoje pod srpskim zakonima, »a ja sumnjam — nastavlja Ristić —, da bi takav ugovor našao odobrenja kod srpske zakonodavne vlasti, kojoj bi se morao na potvrdu izneti. Neka se zato to pitanje odloži do vremena, kada jedanput položaj Srbije prema inostranstvu postane jasan i opredeljen i budu regulisani odnošaji stranih podanika u Srbiji. Sloboda vere i obreda sviju veroispovesti u Srbiji je već samim ustavom garantovana i prema tome katolici u Srbiji neće ništa pretrpeti od ovog odlaganja.«²²

I ovo pismo, a pogotovo zadnji redovi jasno nam svjedoče, da Jovan Ristić zapravo nije bio za konkordat i da je istina, što o njemu veli Stojan Novaković, da Jovan Ristić nije mislio, da Srbija ikada sklopi konkordat sa Sv. Stolicom, jer za konkordat nije bio ni u načelu.²³

Biskup Strossmayer se u to vrijeme nadao, da će i Rusija nešto pomoći svojim uplivom na Srbiju, da dođe do konkordata. Jer po njegovoj kombinaciji, imao se Gotschakoff ministar ruski, protivnik konkordata, povući, pa bi u tome slučaju došao na mjesto poslanika Urussoffa za novog poslanika u Rimu jedan katolik, imenom Jesen, što bi značilo prvi korak zbliženja između Rusije i Sv. Stolice.²⁴

Pošto je Jovan Ristić u svome pismu odbio, da produži pregovore o konkordatu, nije mogao ni Strossmayer, a ni Sv. Stolica drugo, nego da čekaju dok »jedanput položaj Srbije prema inostranstvu postane jasan i opredeljen i budu regulisani odnošaji stranih podanika u Srbiji«.

Jovanu Ristiću je uspjelo, da 24. aprila 1881. sklopi sa Austro-Ugarskom konzularnu konvenciju, koja je u Srbiji postala zakonom

²¹ Ibidem, br. 664/1878. i pismo Jovanu Ristiću od 26. VII. 1878. u arhivi Jugoslavenske Akademije u Zagrebu.

²² Bisk. arh. Đakovo, br. 1079/1878.

²³ Novaković: Katolička crkva u Srbiji. Arhiv, knj. IV. br. 1. str. 3.

²⁴ Pismo biskupovo Sv. Ocu od 2. VII. 1878. iz Rogaške Slatine. Arh. Jugoslavenske Akademije, Zagreb.

5. juna iste godine. Tim zakonom se stare kapitulacije i sva konzularna prava definitivno ukidaju. Prestao je rad austrijskih vlasti nad austro-ugarskim podanicima u Srbiji i oni su svi bez razlike došli pod srpski zakon. Jedini je izuzetak u tome činila crkva katolička, koja je i dalje ostala pod protektoratom austro-ugarskim.

Strossmayer i Stojan Novaković. Strossmayer je budnim okom pratio pregovore Jovana Ristića sa Austro-Ugarskom i čim je konzularna konvencija postala u Srbiji zakonom, on odmah piše »po želji Visoke Srpske Vlade.«²⁵ Stojanu Novakoviću, tadašnjem ministru Prosvete i Crkvenih Poslova.²⁶

Biskup u tom pismu razvija cijeli program konkordata.²⁷ Do sada se zvanje katoličke crkve obavljalo »misijom«, to jest svećenikom, koga je po volji slao u Beograd strani biskup. U interesu je Srbije, da se to stanje ukine. Srbija je nekada imala svoju katoličku dijecezu, koja i dan danas u povijesti nosi naslov: »Dioecesis Belgradensis et Semendriensis canonice unita«. »U interesu je Srbije, da od Sv. Rimske Stolice zaprosi, da se taj stari naslov u istinitost pretvori i da se Srbiji u buduće opredijeli svećenik katolički sa značajem biskupskim, koji bi u Biogradu svoj stan imao i naslov nosio: »Episcopus Belgradensis et Semendriensis«. Taj bi biskup mogao imati oko sebe barem još dva svećenika. Jedan bi bio takozvani »curatus« ili župnik, drugi bi bio secretarius, tajnik. A Visoka Vlada Srpska imala bi se s vremenom pobrinuti, da se u sporazumljenju sa biskupom, župe katoličke svugdje podižu, gdje to od potrebe bude.

Ovamo spada i škola nižega barem razreda sa tri ili četiri klase, spojena sa episkopatom. Tu bi se predavao srpski jezik, osobito povijest. Samo se od strane crkve traži i zahtjeva, da škola bude katolička i da se u njoj podpuna i čista vjera katolička uči.«

O materijalnoj strani veli ovo biskup: »Biograd je neizmijerno lijepo, važno mjesto. Čim se Srbija bude materijalno i moralno više razvila, tijem će sve više i više Biograd svemirsko (mondialno) lice dobivati. U Biograd će rado zalaziti sav strani svijet. Biti će u njemu, ako Bog da, i gosti starih dinastičkih obitelji. Među njima i visokih katolika. U interesu je Srbije i njezine budućnosti, da strani svijet nađe u Biogradu makar i omanju ali ipak lijepu crkvu i pri-

²⁵ Tu misli na pismo Jovana Ristića od 28. X. 1878.

²⁶ Sada je započelo živo dopisivanje biskupa Strossmayera o konkordatu. Srećom je Stojan Novaković ta pisma sačuvao i dvanajst od tih pisama objelodanio u Arhivu za pravne nauke god. 1907., odakle i mi ta pisma citiramo, jer inače bi se ta pisma sasama izgubila. Samo jedno Strossmayerovo sam pismo našao u biskupskoj arhivi u Đakovu (od 25. VIII. 1883.) a drugo od 30. VI. 1884. u arhivi Jugoslavenske Akademije u Zagrebu, što ga je Novaković pisao biskupu. Bilo bi vrlo korisno i poučno sva ta pisma u cijelome tekstu objelodaniti, ali zato ovdje nema mjesta.

²⁷ Ovo pismo dajemo u izvodu samo po glavnim točkama.

ličan biskupski stan i školu. Te zgrade svemu svijetu na vidiku biti ćeju spomenici mudrosti i velikodušnosti Nj. Visočajnosti uzvišenoga kneza i Vlade Srpske«. Biskupu u Beogradu imalo bi se dati najmanje 500 for. godišnje za pristojan život, a crkva bi morala biti barem tolika, da primi 1.000 ljudi. Ostalo za župnika, učitelja itd. uredilo bi se, kao u pravoslavnoj crkvi. Ako još postoji »samostan fratarski i crkva« iz XVIII. stoljeća, moglo bi se i to upotrebiti za stan biskupov i crkvu. Vlada bi se u sporazumu sa biskupom pobrinula i za to, da se mladež katolička negdje odgoji za svećeničko zvanje, dok ne bi prilike zahtjevale, da se u Beogradu podigne posebno katoličko sjemenište.

Kod imenovanja biskupa imala bi Srbija, odnosno knez pravo: *jus precum*, t. j. ako bi knez znao za svećenika vrijedna, učena i u svakom obziru dostojna, zamolio bi Sv. Stolicu, da ga da za biskupa u Biogradu. A drugo bi pravo bilo: *Jus remonstracionis*, t. j. ako knez iz narodnih ili političkih obzira ne bi bio zadovoljan sa kandidatom Sv. Stolice, on bi to Sv. Stolici javio sa razlozi, koji ga na to nukaju.

Kod priznanja potpune slobode vjere i bogoštovja katoličkog čine neku, prividnu barem, poteškoću mješoviti brakovi. »Ovu poteškoću, međutim, lahko je svladati na temelju potpune i bezuvjetne slobode dotičnih stranaka, to će reći: državna moć ne bi imala ni putem legislativnim, ni putem administrativnim siliti stranke il na ovo ili na ono. Dvije su u Srbiji crkve, istočna i zapadna, t. j. dvije su velike i moralne moći, koje po zvanju svome uplivaju na svijest i odluku svojih sljedbenika. Država veli: što stranke pod tim slobodnim moralnim uplivom odluče: Bog im duša im. Odluče li da idu u istočnu crkvu na vjenčanje; da svu svoju djecu odhranjuju u istočnome obredu, dobro; odluče li, da idu u zapadnu crkvu i da katolički odhranjuju svoju djecu, dobro i to, ja nikoga ne silim. Nejma drugoga po mom mnenju, puta, kojim bi se to pitanje, koje je tolike razmirice u Evropi porodilo, mirno i na korist i države i crkve riješilo«. Biskup još posebno skreće pažnju ministru, »da je Sv. Otac Lav XIII. nam Slavjanom, osobito pako južnim Slavjanom od srca odan«.

Kada je ministar Novaković primio ovo pismo, predao ga je i knezu Milanu, koji, pročitavši ga, napisao je na poledini bez potpisa i datuma svojom rukom ove riječi: »Nepremeno je nužno, sad kad Austrija napušta kapitulacije u Srbiji, da se uredi odnošaji između Rima i Srbije tako, kako ne bi austrijski vladika imao u Srbiji duhovnu vlast nad katolicima. Ova stvar se neće dopadati šovinistima, ali je ona prirodna posledica nezavisnosti i valja raditi na njenom ostvarenju. Predlozi Strossmayerovi takve su prirode, da se mogu u načelu primiti. Jedino, što bi moglo biti predmet jačih primedaba od naše strane, to je zahtev, da i škola bude pod vlašću katoličkog vladike ili vikara.«²⁸

²⁸ Novaković: *Ibidem*, knjiga III. br. 4. str. 275—286.

Biskup Strossmayer nije nikada doznao, da je knez Milan ovakovo povoljno mišljenje napisao o njegovome predlogu. A pošto ni od Stojana Novakovića nije dobio nikakva odgovora, pisao je još iste godine 1881. dva pisma Čedi Mijatoviću, ministru Inostranih Dela,²⁹ sa kojim se sastao u Beču i s njime iz Beča putovao. I Mijatoviću je biskup obširno razložio prvo na putu usmeno, a kasnije u ova dva pisma i pismeno, kako bi se imao ugovorom između Sv. Stolice i Srbije udesiti odnošaj katoličke crkve naprama državi. Ali Mijatović nije biskupu nikada odgovorio, zbog čega se u pismu svome od 14. marta 1882. biskup gorko tuži Novakoviću i to tim više, što je prvome pismu na Mijatovića priložio originalni spis nuncijature u Beču, odnoseći se na slično raspravljanje sa Crnogorskim knezom pa je zato molio Novakovića, da govori o toj stvari sa Mijatovićem i da mu javi svoje mišljenje.³⁰

Kraljevina Srbija i kralj Milan. 22. februara 1882. proglasi se Srbija kraljevinom. Strossmayer 10. marta čestita kralju Milanu,³¹ i opet toplo preporuča mladome kralju stvar katoličku i konkordat. Kralj Milan mu odgovara već 31. marta 1882. sa ovim pismom:

Vaša Preuzvišenosti!

S najprijetnijim raspoloženjem izjavljujem Svoju duboku blagodarnost na srdačnim osećanjima kojima u pismu svome od 10. ožujka ove godine Vaša Preuzvišenost pozdravlja Mene kao Kralja, a Srbiju kao Kraljevinu.

Vera u Boga i u večitu božju istinu i pravdu držala je u Mojim blaženoga spomena predcima i u dragome narodu Mome vazda živo nadanje, da će staranja i naporu za boljom budućnošću Srbije nagradeni biti, i nadanje se naše obistinjava; vera u Boga i u božansku istinu i pravdu krepice i u napredak Mene i narod Moj na putu budućnosti, a molitvama Vaše Preuzvišenosti svagda će se odzivati naša topla zahvalnost. Za to će prvome Kralju nove Srbije biti osobito milo da od Vaše Preuzvišenosti kao vrhovnoga pastira katolika u Srbiji, i lično primi čestitanje Kraljevstva u Srbiji.

Ono pak poštovanje slobode savesti i religioznih razlika i obreda, kojim se vazda do sad Kneževina Srbija odlikovala, i koje je dika našega prosvetčenog veka, hraniće i Kraljevina Srbija kao jednu od prvih dužnosti, koju će spram svoga višeg položaja tim dublje osećati. Za to Ja sa zadovoljstvom predusretam dobre usluge kod svete rimske stolice, koje Vaša Preuzvišenost Mojoj vladi

²⁹ Ova dva pisma nisam našao.

³⁰ Novaković: Ibidem, knjiga III. br. 5. i 6. str. 353—354.

³¹ Šteta, da je ovo pismo nestalo iz arhive. Iz pisma kralja Milana može se zaključiti, da je biskup uz svoju čestitku govorio i o katoličkoj crkvi u Srbiji i o konkordatu.

nudi za uređenje odnošaja katolika u Srbiji, iskreno želeći da te odnošaje povoljno uređene vidim.

31. marta 1882. u Beogradu.

Vaše Preuzvišenosti iskreni poštovalac
Milan³²

Biskup se Strossmayer jovakovome odgoru kralja Milana vrlo obradovao i velike nade polagao u njega što se tiče konkordata. On odmah šalje u prijevodu pismo kralja Milana preko bečkog nuncija Sv. Ocu i hvali duh vjere i pobožnosti kralja, kao i njegovu gotovost, da uredi stvar crkve katoličke u Srbiji. Strossmayer misli još toga ljeta u Srijem na krizmu, pa će tom prilikom i u Beograd, da još jedanput usmeno čestita kraljevskome domu i srpskome narodu i da tom prilikom i pobliže i intimnije raspravi pitanje konkordata.³³

Bečki nuncije šalje 5. maja iste godine Strossmayeru prepis pisma Pape Lava XIII. od 10. aprila 1882., u kojem Papa pozdravlja kraljevinu Srbiju i njezinog kralja. Papino pismo glasi ovako:

Leo PP. XIII.

Serenissime Rex, Salutem. Gratulamur, Serenissime Rex, revixisse in Te vetustum Serviae decus; et adeo bene te meruisse de populo isto, ut is per supremum suum consilium Te, Tuosque in posterum Regia dignitate voluerit insignitos. Quod sane, cum in praeclaram Tui laudem vertatur, ac ostendat quomodo omnium mentes affectusque tibi devinxis; merito spem faciunt, nihil aequitati Tuae futurum impedimento, quominus catholicae religionis exercitio libertatique faveas, et expeditae pariter catholicorum cum suis ecclesiasticis Rectoribus communicationi. Eo autem libentiuse sedulas Te curas hisce juribus custodiendis adhibiturum esse confidimus, quod non ignores, ejusmodi esse Catholicae religionis indolem, qua nihil efficacius sit componendis moribus, hominibus in officio continendis, inclinandis in obsequium auctoritatis animis, tranquillitaeque et ordini servando. Grati itaque officii tuis tutelam istam perfectae libertatis ab egregia animi Tui comparatione securi expectamus; minime dubitantes, quin huiusmodi justitiae studium, Deo certe acceptum, digna sit ab eo mercede rependendum. Omnia Nos Majestati Tuae Excelsaeque Tuae Domui secunda ab Ipso precamur, ac nominatim, ut Te Nobis perfecta caritate coniungat.

Datum Romae apud S. Petrum die 10. Aprilis anni 1882.

Pontificatus Nostri Anno Quinto

Leo PP. XIII.³⁴

³² Bisk. arh. Đakovo, br. 402/1882.

³³ Ibidem, br. 402/1882.

³⁴ Bisk. arh. Đakovo, br. 509/1882.

Poteškoće oko pregovora o konkordatu. Pada u oči, da Strossmayer ne samo od ministra Čede Mijatovića, nego ni od Stojana Novakovića nije dobio na sva svoja pisma nikakva odgovora. Da li zato, što su bili jako zauzeti poslom oko proglašenja i uređenja kraljevine, ili zato, što su iza proglašenja kraljevine nastale ogorčene stranačke borbe u nutarnoj politici Srbije? Biskup, nestrpljiv zbog čutanja iz Beograda, zapita svoga beogradskog svećenika Viljima Babića, imali u Beogradu šta novoga oko konkordata. Jer biskup nije mogao nikako pojmiti, da nakon svoga pisanja aktivnim ministrima i čestitanja kralju Milanu, kao i nakon pisma kraljeva i čestitanja Papina nema iz Beograda nikakvih vijesti, ni odgovora. I Babić mu 20. VI. javlja, da je čuo sa više strana, pa i od belgijskog minister residenta Borchgrava, da je namjera srpske vlade, da u nezavisnoj kraljevini Srbiji osnuje samostalni apostolski vikarijat, koji bi bio u direktnom saobraćaju sa sv. Stolicom. Babić ujedno savjetuje biskupu, da te jeseni ne dode u Beograd, jer su političke prilike strašno uzrujane, pa se svačesa bojati.³⁵

Informacija misijonara Babića je bila zaista točna. U jesen godine 1882. izvršen je atentat na kralja Milana. Biskup čestita kralju 29. oktobra u svojeručnom pismu, što ga je »desnica Svemogućega zaštitila protiv mrskom i bogogrdnom napadaju«.³⁶

Napokon je i Stojan Novaković odgovorio na dva pisma Strossmayerova, ali tek mjeseca jula 1883. godine. O konkordatu veli Novaković: »Stvar o uređenju odnošaja katolika i nama je vrlo na srcu; mi bismo rado videli tu stvar potpuno uređenu spram potrebe i svijju odzira jedne kraljevine. Plaši nas u tome poslu, što se govori, da je Sv. Stolica teška u tim pregovorima, a naše su prilike u tom pogledu vrlo nežne, kako je Vašoj Preuzvišenosti, kao izvrsnom poznavaoču svijju prilika srpskoga i hrvatskoga naroda, lako shvatiti. U prošloj godini mi nismo mogli ulaziti u to, poglavito zbog toga što smo imali pred sobom rešenje svoga crkvenog pitanja, pa su nam političko-taktički obziri nalagali, da pitanje o katolicima zadržimo. Sad je naša unutrašnja crkvena stvar potpuno okončana i ja se nadam, da ćemo prvom udesnom prilikom preduzeti izučavanje katoličkoga pitanja«.³⁷

Koliko se dade prosuditi po studiji Stojana Novakovića: »Katolička crkva u Srbiji« — na koju se ovdje često pozivamo, Stojan Novaković je bio političar širih pogleda i iskren prijatelj konkordata. Ali su političke prilike takve bile u Srbiji, da je on smatrao, da vrijeme nikako nije povoljno za to, da se to pitanje iznese pred javnost. Svakako je dublje ušao u proučavanje toga pitanja, nego li Jovan Ristić ili Čeda Mijatović i iskrenije je gledao na cijelu stvar, nego li ovi. I kad se Stojan Novaković u ovome svome

³⁵ Ibidem, br. 662/1882.

³⁶ Ibidem, br. 1071/1882.

³⁷ Novaković: Katolička crkva u Krbiji. Arhiv, g. 1907. knjiga 5. i 6. br. 3. str. 354., 355.

pismu poziva na »Rešenje svoga crkvenog pitanja«, on tu misli na onaj veliki sukob, koji se u Srbiji god. 1882. izrodio između pravoslavne crkve i srpske državne vlasti. Vlada je uime iznela pred Narodnu Skupštinu nacrt zakona o taksama na razne crkvene dispense itd. Mitropolit Mihajlo smatrao je to za simoniju i poveo oštru opoziciju protiv toga zakona i nije ga htjeo priznati ni onda, kad je postao zakonom. Na to je vlada mitropolita Mihajla zbacila, a s njime još i dva episkopa i izabrala drugog mitropolitu Inokentija Mraovića. Te unutrašnje trzavice u životu pravoslavne crkve su vladi one »političko-taktične obzire nalagali«, zbog kojih ona nije mogla pristupiti rješavanju katoličkog crkvenog pitanja. A kralj, koji je pri nastupu na kraljevsko prijestolje dao onu lijepu izjavu biskupu Strossmayeru, također nije mogao uzeti u svoje ruke inicijativu za pregovore o konkordatu, jer je i sâm imao osim spomenutih razloga još i zbog teške unutrašnje političke situacije, a osobito zbog Zaječarske bune (god. 1883.) i prevelike i preteške brige.

Ali nije ni to isključeno, da je u isto vrijeme i Austrija radila za ledima Strossmayera protiv konkordata. Njoj nikako nije bilo u interesu, da napusti protektorat nad katoličkom crkvom, kad je god. 1881. i onako morala odstupiti od svojih ranijih prava konzularne jurisdikcije. Veza između bečkog i beogradskog dvora je u to vrijeme bila vrlo intimna, pa se u Beogradu što šta učinilo prema savjetu iz Schönbrunn. Zato se Strossmayer tuži Sv. Stolici, što je konkordatu baš ona vlast najviše protivna, koja bi mogla i morala najviše pomoći.³⁸

Plan biskupov, da pođe još u jesen 1883. godine u Beograd i da se bliže po razgovori i posavjetuje, kako bi se stvar katolička u novom kraljestvu tako uredila, da interesom Srbije i katoličke crkve pravno odgovori,³⁹ propao je zbog gore spomenute Zaječarske bune krajem septembra iste godine.

Ali u Beogradu se ipak po malo razmišljalo o konkordatu. Spremali su se za pregovore i sakupljali materijal i podatke o tome pitanju. Tako se u junu 1884. godine obraća ministar Inostranih Dela brzojavno na srpskog poslanika u Bukureštu Lj. Kaljevića sa pitanjem, da li je Rumunija do sada već zaključila kakvu konvenciju sa crkvom katoličkom, ili možda namjerava, da to u skoroj budućnosti učini. Poslanik Kaljević javlja 3. jula 1884., da u Rumuniji još nema konkordata. Pokušalo se prije nekoliko godina, ali se odustalo, jer su se bojali, da ne naiđu u Rimu na uslove mnogo teže i za Rumuniju nepovoljnije, no što su oni, u kojima se nalazi tamo katolička crkva. Katolici, kao i sve ostale konfesije imaju ustavnu garanciju pune slobode veroispovijedanja. Katolici grade crkve i otvaraju svoje škole, gdje god hoće. Svećenike i biskupe (u Bukureštu nadbiskup, u Jašu biskup) imenuje Sv. Stolica, a za iz-

³⁸ Bisk. arh. Dakovo, br. 935/1883.

³⁹ Novaković: Ibidem, knjiga III. br. 5. i 6. str. 356.

državanje biskupa, svećenika i škola brinu se sami katolici preko svojih crkvenih općina.⁴⁰

I zaista Stojan Novaković javlja se god. 1884. pitanjem konkordata. Biskup mu je te godine već dvaputa pisao i to 15. aprila, kada je preporučio Tondinija, koji opet ide u Srbiju i 24. juna, kada je preporučio dominikanca Vanutellija, koji polazi u Srbiju, da pohodi i prouči srpske manastire.⁴¹ Na ovo drugo pismo odgovara Stojan Novaković 30. juna 1884. i piše biskupu, da je Vanutellija lijepo primio, a glede dolaska biskupova u Beograd preporuča mu, da to odgodi do jeseni, kada se otvori željeznička pruga Beograd Niš. I onda nastavlja: »Ja ću Vam pravo kazati, da neznam, šta bi u načelu primetio na osnove kao osnove. U stvari se sve ovo vrši bez ikakve zapreke, smetnje ili nezadovoljstva. No ja ću otvoreno kazati Vašoj Preuzvišenosti u čemu bi bile smetnje. One su više u oportunitetu, u izboru momenta, kada da se stvar iznese pred našu legislaciju, koja ima prirodu s kojom se mora računati ne po običnim evropskim šablonima. U prvi mah je moglo smetati i samo naše crkveno pitanje, koje je nerazsudnost i neznanje naših crkvenih dostojanstvenika naturilo zemlji bez ikakve potrebe i stvarnoga uzroka, jedino, da bi se vodila agitacija na račun nesračunjene ruske politike. . . . Strah me je, da me ne bi opozicija za to uhvatila te da nove tegobe stvara, a i za trošak bi bilo poteško pri velikoj nevolji, koju imamo sad, mnogim potrebama, a slabim dohodcima. Ali to bi se sve dalo usmeno na prijateljski način tretirati, da obe strane ostanu zadovoljne. Ostavimo to dakle natrag.«⁴² Pitanje konkordata se dakle opet odlagalo.

Austro-ugarska politika i konkordat. Biskup Strossmayer ako ne u Beogradu, to se ipak sastao sa kraljem Milanom u Beču 4. septembra 1884. godine. Tu je biskup izneo kralju svoje poglede na konkordat slično, kao što je to učinio u pismima Čedi Mijatoviću i Stojanu Novakoviću. Kralj Milan je razlaganja i predloge Strossmayerove usvojio, na što piše biskup Stojanu Novakoviću: »Da je samo do njega i Vas s jedne, a s druge pako strane mene, stvar bi se doista brzo svršila.« Strossmayer je tom prilikom obećao kralju, da će drugom polovicom oktobra svakako doći u Beograd, da se tamo sa srpskom vladom i kraljem definitivno sporazumi gledom na pitanje konkordata. Ali kad je po želji apostolskog nuncija u Beču posjetio i Kalnokija, bečkog ministra Inostranih Djela, naišao je na sasma protivno mišljenje. Kalnoki se odučno protivio, da Strossmayer već te jeseni pođe u Beograd. »Kvar — reče Kalnoki Strossmayeru — što nisam ja prije o tomu sa Nj. Veličanstvom govorio; ja bih to i učinio, da sam znao da ćete Vi s njim biti, a uvjeren sam, da bi svojim razlozi Nj. Veličanstvo na

⁴⁰ Novaković: Katolička crkva u Srbiji. Arhiv god. 1907. knjiga III. br. 5. i 6. str. 556. do 557.

⁴¹ Ibidem, str. 358. i 359.

⁴² Pismo St. Novakovića Strossmayeru od 30. VI. 1884. u arhivi Jugoslovenske Akademije u Zagrebu.

moje mnijenje sklonio i osvedočio ga, da je nužno, da Vi još ove godine u Biograd ne idete«. A što se tiče promjene u položaju crkve katoličke u Srbiji, ministar Kalnoki je pred Strossmayerom zastupao gledište, »da interesi Austro-Ungarije zahtjevaju, da se za sad ni u Srbiji, ni u Crnoj Gori ništa ne mijenja« a Strossmayer, da se ne bi zamjerio vladi u Beču i time je izazvao, da mu čini još više poteškoća u Srbiji, nego do sada, odrekne se puta u Beograd za tu godinu time, da će iduće godine u proljeće svakako poći u Beograd. A Stojanu Novakoviću piše 23. septembra 1884.: »U ostalom je moje osvjedočenje, da je promjena stanja katolika u Srbiji stvar, koja po pravu isključivo spada na Nj. Veličanstvo i Visoku Srpsku Vladu s jedne, a s druge strane na Sv. Rimsku Stolicu«. Zato misli biskup, da bi se oni mogli o tome dogovoriti pismeno, a onda neka dađe srpska vlada svome poslaniku u Beču nalog, da započne neposredne pregovore sa apostolskim nuncijem Vanutellijem. Taj list naziva Strossmayer »familijarnim listom«. ⁴³

I tako se posjet biskupov u Beograd odlagao već od godine 1878. i time se odlagalo i to, da se jedanput započne ozbiljno pregovarati o zaključenju konkordata. I ako su u Srbiji »prilike u tom pogledu vrlo nezne«, i ako srpska legislacija ima »prirodu, s kojom se mora računati ne po običnim evropskim šablonima«, dobra volja kraljeva i politička mudrost nekih političara, kao što je bio Stojan Novaković, našle bi sigurno neki put i izlaz do konkordata. Ali uz poteškoće, koje su se nalazile u samim specijalno srpskim i pravoslavnim, kao i nesredenim političkim prilikama, još su bile jače i veće one zapreke, koje je stavljala jedna velevlast, Austro-Ugarska monarhija. Strossmayer je Kalnokiju govorio i o tome, kako je neophodno potrebno, da se radnicima na pruži Beograd—Niš pošalje još jedan svećenik, da se u Nišu osnuje još jedna katolička misijonska župa, ali on to nije htjeo da uvidi. Sve naprezanje biskupovo bilo je uzalud. Interesi katoličke vjere bili su u očima velikog »katoličkog protektora« podređeni interesima političkim Austro-Ugarske monarhije.

I ako prilike ni malo nisu dale izgleda i nade, da bi moglo uskoro doći do konkordata, a to je vrlo dobro znao i Strossmayer, on ipak nije klonuo, ni popustio, nego je i dalje energično radio. Imao je u Srbiji kralja Milana i Stojana Novakovića, u koje je imao mnogo povjerenja i na nje se oslanjao. On i dalje izvještava Sv. Stolicu i sprema je polako na pregovore, koji bi mogli eventualno ipak nastupiti, ⁴⁴ pa je voljan i čast apostolskog vikara položiti, ako to traži Sv. Stolica. ⁴⁵ U svome pismu od 20. XI. 1884. šalje biskup Novakoviću i list, što ga je primio od kardinala Simeonija, prefekta zbora za raširenje vjere i razlaže Novakoviću, kako se u Rimu na nadležnom mjestu mnogo brinu za katolike u Srbiji. Sv.

⁴³ Novaković. *ibidem*, str. 359. 362. Svi citati u ovoj zadnjoj alineji uzeti su iz istoga pisma od 23. IX. 1884.

⁴⁴ Bisk. arh. Đakovo, br. 1043/1884.

⁴⁵ *ibidem*, br. 1352/1884.

bi Stolica već sada i to htjela znati, da li želi srpska vlada, da se uskrisi stara biskupija beogradsko-smederevačka, ili se misli zadovoljiti srpska vlada samo vikarijatom apostolskim, ili još manjim, u kojem slučaju ostaje vrhovna uprava katoličkih crkvenih stvari u rukama zbora za raširenje vjere. Kardinal Simeoni smatra dalje za potrebno, da se čim prije opredijeli u Beogradu mjesto za crkvu katoličku i za dom budućeg vikara ili biskupa. A dotle bi se imala označiti kakva prostorija, gdje bi se katolički svijet barem polovinom svojom mogao kod službe Božje sabirati. Tim bi se katolici emancipirali od legacije austrijske, što i kardinal Simeoni punim pravom želi. I na dotaciju bi se moralo već sada misliti za biskupa ili vikara i njegovih saradnika.⁴⁶

Srpski su političari i na ovo pismo Strossmayerovo šutjeli. Možda baš pod uplivom Kalnokija. On je zastupao mišljenje, da Strossmayer ne ide u Beograd 1884. godine a po svoj prilici želio je, da to ne učini ni godine 1885. A kako se austrijska politika već god. 1883. protivila, da Tondini ode u Srbiju misijonirati, to joj je vrlo zgodno došao slučaj Tondinija i Wilibalda Czoka. Tondini je naime pao u nemilost kod Srba, jer je nešto napisao u francuske novine o okružnome listu episkopa niškoga i jer je god. 1884. u Nišu ostavio i namjestio kao misijonara O. Wilibalda Czoka. Biskup opravdava Tondinija pred St. Novakovićem i veli, da, što je Tondini napisao u francuske novine, »sve to u bitnosti srpskome narodu i pravoslavnomu vladici na čast i poštenje služi«, a Czok je Slaven, Poljak, i postavljen od Tondinija samo privremeno. A ako se i dogodila kakva malenkost, biskup je voljan to popraviti i tako udesiti, »da nesporazumjenju ne bude mjesta«. I taj je slučaj markatno ilustrirao, da bi bilo potrebno što prije urediti katoličko crkveno pitanje u Srbiji. »Ako ja — piše Strossmayer — poleg starosti svoje i poleg slaboga zdravlja i silnih svojih poslova još i danas ostajem Vikarom Apostolskim u Srbiji, činim to, vjerujte mi, samo zato, jer mislim, da ću upravo ja nešto najbolje doprinijeti moći, da se ta vrlo važna i vrlo delikatna stvar na obostrano zadovoljstvo riješi.«⁴⁷

Strossmayera nema zato ni u proljeće godine 1885. u Beograd. Ta malena afera sa Tondinijem išla je baš u prilog austro-ugarskoj politici. Austrijski je poslanik u Beogradu to otvoreno i rekao beogradskom misijonararu, da je Tondini svojim radom i govorima samo na štetu katoličke stvari i da zato za sada konkordat neće uspjeti.⁴⁸ To gledište austrijske politike je uticalo na Strossmayera da ni jula mjeseca 1885. ne ide u Beograd, jer je mislio, da je Austrija ovaj put opet uspjela, da kralja Milana disponira protiv konkordata, a hajka u štampi opozicije protiv Tondinija sasna je pokvarila povoljni milieu za pregovore. Bilo je još i drugih razloga

⁴⁶ Novaković: Ibidem, str. 362—364.

⁴⁷ List Strossmayera Stojanu Novakoviću od 28. III. 1885. Arhiv knjiga III. br. 5. i 6. str. 364—366.

⁴⁸ Bisk. arhiv. Đakovo, br. 562/1885.

zbog kojih Strossmayer u to vrijeme nije polazio u Beograd i ako ga je tada i sam Khevenhüller poslanik austrijski zvao da dođe.⁴⁹ Stojana Novakovića u to vrijeme nije bilo više u vladi M. Garašanina. On je zbog raznih nesuglasica sa kraljem i zbog vanjske preveć austrofilске vladine politike u aprilu dao ostavku na portfel, koji je tada imao, ministra Unutrašnjih Dela. U to nadode u novembru god. 1885, i srpsko-bugarski rat, u koji je kralj Milan zapleo Srbiju da spasi Berlinski ugovor. Ali rat se svršio nesretno za Srbiju u februaru 1886. godine. Strossmayer u to vrijeme piše Matiji Banu, dubrovačkom piscu i tuži se na Srbiju zbog bratoubilačkog rata sa Bugarskom i veli: »Krivoj toj politici srpskoj postao sam i kost u grlu i trn u oku. Srbiji nije dosta bilo protjerati Mihajla i tako najveću religioznu i moralnu silu zemlje zatrti, nego je isto u koliko je samo mogla i samnom učinila, to jest mene sebi opasnim proglasila i od Sv. Stolice zahtjevala, da me Mađar biskup, ili nadbiskup kaločki, ili biskup pečujski zamieni. Ja sam dragevolje pristao, samo sam Sv. Stolici svijetovao, da ni pošto ne privoli na biskupa Mađara.«⁵⁰

U koliko nam naši izvori naslutiti dadu, austrijska je diplomacija zaista pokušala, da Strossmayera jednostavno odstrani sa vikarijata u Srbiji. Veze su između Beča i Beograda bile toliko tijesne, da je kralj Milan znao iznenada oputovati na nepoznato vrijeme, a s njime je išao i Khevenhüller, poslanik austro-ugarski u Beogradu.

U sličnome smislu piše zato Strossmayer i državnom tajniku u Rim. »Pita me — piše Strossmayer — jedan od vodećih ljudi Srbije: zašto ne dolazim u Srbiju, gdje me tako rado čekaju? Da li nisam možda neke događaje zadnjih dana tumačio protiv sebi i smatrao ih kao svoje omalovažavanje?« I nastavlja: »Vir itaque hicce, quamquam ad summos viros Serbiae spectet et eos quidem, qui soli priscam auctoritatem, securitatem et tranquillitatem misero huic regno restituere unice possent, nihil scire videtur de eo, me, pro desiderio ipsius Regis et gubernii Serbici, regno Serbiae quodammodo extorrem redditum esse«. Preporuča zato Sv. Stolici, da sada, poslije žalosnog srpsko-bugarskog rata, sve učini, da se dođe do konkordata.⁵¹

God 1886. je napokon uspjelo Strossmayeru da dođe u Beograd, gdje je 16. juna podijelio sv. potvrdu. O pojedinostima toga posjeta kod kralja Milana nema baš nikakvih podataka. Čini se, da sa samim kraljem Milanom biskup nije bio osobito zadovoljan. On piše državnom tajniku kardinalu Jacobini i veli: »Bio sam u Beogradu i našao, što sam prije čuo, da je istina, da je naime kralj bez vjere.«⁵² U jesen iste godine doživio je Strossmayer napokon veliki

⁴⁹ Ibidem, br. 546/1885.

⁵⁰ Pismo biskupa Strossmayera Matiji Banu od 19. II. 1886. u Arhivu Jugoslavenske Akademije u Zagrebu.

⁵¹ Bisk. arh. Đakovo, br. 308/1886.

⁵² Ibidem, br. 692/1886.

uspjeh svoga rada oko Crnogorskog konkordata, jer je isti bio primljen i 28. X. 1886. i ratificiran.⁵³

Pregovori preko nuncija u Beču godine 1887. S jedne strane, što posjet biskupa u Beogradu nikakva nije donio ploda, da se pitanje konkordata napokon ozbiljno uzme u pretres, a s druge strane uspjeh sa konkordatom u Crnoj Gori nanovo potiču Strossmayera, da kod Nuncijature u Beču urgira srpski konkordat. U Srbiji, tako piše biskup, teške su prilike. Episkope u Šabcu i Kragujevcu su jednostavno svrgli. Nebrojeno puta su nam obećavali, da će sklopiti konkordat i skrajnje je vrijeme, da riječi njihove prestanu biti aes sonans et cymbalum tiniens. Moli, da Sv. Stolica učini korake kod srpske vlade, da bi se jedanput već započeli pregovori.⁵⁴

Poslije mira sa Bugarskom ušao je u novi kabinet M. Garašina kao ministar Inostranih Dela general Dragutin Franasović, koji je bio Srbin katolik iz Dalmacije, a jedan mu je stric bio i kanonik. Na Strossmayerovu molbu, da se on primi posla oko konkordata, Franasović to nije htjeo učiniti, jer je nalazio, »da za njega lično baš kao za katolika nije zgodno da ulazi u raspravu toga pitanja i da bi prikladnije bilo, da bi se svaka sumnja izbegla, da ono pričekaja, dokle ga ne bi mogao prihvatiti Srbin pravoslavne vere.«⁵⁵ Ali kralj forsira, da se to pitanje napokon ipak mora dokončati već i zbog političkih razloga, da bi konkordatom Srbija svoj prestige podigla pred narodima katoličke vjere u Staroj Srbiji i Makedoniji i na Balkanskom Poluostrvu, dokle su stizale srpske političke ambicije.⁵⁶

Na to kraljevo navaljivanje Franasović popusti i on se obratt Strossmayeru i zamoli ga za posredovanje kod Sv. Stolice da bi mogli započeti neposredni predovori. Sv. Stolica već koncem god. 1886. imenuje Vanutellija, svoga nuncija u Beču, a kralj Milan delegira svoga poslanika u Beču za te preliminarne pregovore o konkordatu.⁵⁷ Među zahtjevima od strane Srbije stavljeno je na prvo mjesto pitanje o upotrebi slavenskog jezika u crkvi. Pošto je to bilo nešto novoga i neočekivanoga za nuncija, Strossmayer mu na njegov upit dokazuje, da je taj zahtjev potpuno opravdan i napiše za nuncija cijelu raspravu o slavenskoj liturgiji u Srbiji i Crnoj Gori.⁵⁸ To je bilo u mjesecu martu godine 1887., kada Vanutelli iz-

⁵³ Ibidem, br. 1215. i 1224/1886.

⁵⁴ Ibidem, br. 1391/1886. Pismo biskupa na Nuncijaturu u Beču od 6. X. t. g.

⁵⁵ Novaković: Katolička crkva u Srbiji. Arhiv g. 1907. knjiga III. br. 5. i 6. str. 367.

⁵⁶ »Karakteristično je, da je u toj vladi bio još jedan katolik, ministar vojni general Horvatović, koji je u pitanjima vere bio tako indiferentan, da se to nije moglo gotovo nikada ni opaziti. I sahranili smo ga po obredu Pravoslavne Crkve s pravoslavnim sveštenikom«. Novaković Ibidem, str. 367.

⁵⁷ Bisk. arh. Đakovo, br. 22/1887.

⁵⁸ Ibidem, br. 185. i 273/1887.

nenada postaje kardinal, napušta Beč i na njegovo mjesto dolazi novi nuncije Galimberti, koji već 12. maja piše Strossmayeru, da ako bi katolička crkva u Crnoj Gori i dobila pravo na upotrebu slavenskog jezika, to bi bio privileg, kojeg se ostali Slaveni ne mogu nadati.⁵⁹

Tu su pregovori i zapeli, jer je u Srbiji mjeseca juna preuzela vlast nova vlada sa Jovanom Ristićem na čelu, što je samo po sebi značilo, da će ovo cijelo pitanje, dok je on na vlasti, nestati sa dnevnoga reda.⁶⁰

Drugo namjesništvo od 1889.—1893. Od nastupa vlade Jovana Ristića na dalje nastaju opet mnogobrojne trzavice u unutrašnjoj politici Srbije, koje su dovele do razvoda braka kralja Milana i kraljice Natalije i do abdikacije kralja Milana u februaru 1889. god.

U namjesništvo, koje je kralj Milan prilikom abdikacije za svoga maloljetnog sina i nasljednika prijestolja Aleksandra imenovao, ušli su Jovan Ristić, Kosta Protić i Jovan Belimarković. Tek što je namjesništvo preuzelo vlast u svoje ruke, Strossmayer već čestita Jovanu Ristiću na regenstvu i daje mu savjete kako da odgoji mladoga kralja Aleksandra: »Kad bi ja išta svjetovati smio, ja bih svjetovao, da se odgoj mladoga kralja obavlja pod majčinim okom kroz koje sam Bog gleda i gojenče pazi... Jedva je igda bilo na svijetu čovjeka uzoritijega i za više svrhe usposobljenoga, a da mu nije dobra majka svojim majčinim srcem i svojim svetim primjerom dušu od malenih nogu uzhitila i na najviše idealne svrhe obratila.«⁶¹

Biskup Strossmayer i po drugiputa piše Jovanu Ristiću oko Uskrsa 1889. Čestita mu na donošenju novoga ustava i nastavlja: »S vremenom bi valjalo također na uređenju katoličke stvari pomisliti. Ovo, što danas u tom obziru u Biogradu biva, miriši odveć po kapitulacijama (tu misli biskup na Kalnokija, koji ne dozvoljava konkordata), kojima u neodvisnoj državi ne smije biti mjesta. Ugovor crnogorski ima biti kraljevini Srbiji podpuni uzor. Ovo je dašto anticipando rečeno itd.«⁶²

⁵⁹ Bisk. arh. Đakovo, br. 510/1887.

⁶⁰ Kada je Garašanin predavao vladu, imao je Franasović kao ministar Inostranih Dela svoj resor predati Jovanu Ristiću, koji si je uz predsedništvo zadržao i taj portfelj. Franasović je spise o pregovorima za konkordat držao kod sebe u stolu i predao ga Ristiću sa objašnjenjem, kako stvar teče, a ovaj se zaprepastio od čuda. »Ako Boga znate — rekao je Ristić Franasoviću, — šta Vam je bilo, da to zapovedate?« Ristić je naime smatrao, da je upotreba slavenskog jezika u katoličkoj crkvi opasnija za pravoslavnu vjeru od svega ostaloga u konkordatu, jer bi latinski jezik još odbijao svijet od katolicizma, dokle bi jednakost crkvenoga jezika u pravoslavnoj i katoličkoj crkvi digla i poslednju prepreku katoličkoj propagandi i katoličkom prozelitizmu. Novaković: Ibidem, str. 369.

⁶¹ Strossmayer Ristiću 11. III. Arh. Jug. Akad. Zagreb.

⁶² Pismo Strossmayera Ristiću. Arh. Jug. Akadem. Zagreb.

Ovo pisanje biskupa i traženje veze sa Jovanom Ristićem nije ništa pomoglo. On je bio i u načelu protiv konkordata, a sada pogotovo nije htjeo o njemu ni da čuje, kad je doznao da je prijašnja vlada tražila za katoličku crkvu u Srbiji čak i uporabu slavenskog jezika, što je po njegovom mišljenju bilo opasno za pravoslavlje. Za njegovoga namjesništva dođu i represalije protiv katoličkih svećenika, kako smo to vidjeli u I. glavi ove rasprave.⁶³ Strossmayer je zato pitanje konkordata držao na površini jedino još u svojim pismima na Sv. Stolicu i na regenta Jovana Ristića. Tada su već započele neugodnosti sa misijonarom u Nišu Wilibaldom Czokom i Strossmayer je zbog toga voljan odreći se i vikarstva u Srbiji, ali ne može nikako dopustiti, da se traži drugo rješenje katoličke stvari u Srbiji, nego samo konkordat, a pogotovo ne smije doći katolička crkva u Srbiji pod mađarskoga biskupa.⁶⁴ U vezi sa represalijama piše Strossmayer 24. I. 1891. Jovanu Ristiću slijedeće: »Stvar, premda je (t. j. pod kraljem Milanom i takozvanim naprednjacima), ko što sam čuo, dosta uredno tekla i do samoga svoga konca dotekla, ipak nije uspjela, poglavito zato ne, što se je tomu opirala Austro-Ungarija, a Sv. je Rimski Stolica mislila, da bi više stvari katoličkoj u samoj Austriji škodila, nego što bi novim ugovorom u samoj Srbiji dobila... Radi se po mom čvrstom osvjedočenju, poglavito o tome, da se katolici poleg sve slobode svoje svijesti i svoje crkve, koju u Srbiji uživaju odvrte od tuđega skrbništva u religioznih svojih odnosajih.«⁶⁵ Slično podsjeća biskup na konkordat i kardinala Ledohowskija, prefekta Propagande: »Quod haec conventio necdum inita sit, non mea culpa factum est, sed culpa eorum, qui ubique religione et ecclesia catholica in suos speciales fines, saepe saepius nullius aut saltem ancipitis valoris fines abuti valunt.«⁶⁶ Misli na austro-ugar. diplomaciju i na prodane duše njene, kao što je misijonar Czok. Ta svoja razlaganja šalje biskup i kardinalu državnome tajniku, kome jednom drugom prilikom piše i o staroslavenskome jeziku u katoličkoj crkvi.⁶⁷

Pisanje i intervencije Strossmayera u Beogradu imale su barem taj jedan uspjeh, da se počelo napokon razmišljati o definitivnom uređenju pitanja katoličkog u Srbiji. Tako je ministar Prosvete i Crkvenih Poslova, Andra Nikolić god. 1892. izdao naredbu svojim referentima, da pripreme naročitu uredbu o pravima i dužnostima rimo-katoličkog sveštenstva u Srbiji, kao i zakon o bračnim parnicama između rimokatolika i luterana, prema uredbi od 7. XII. 1861.⁶⁸ Vlada, u kojoj je bio Andra Nikolić ministar, uskoro je pala, i do namjeravane uredbe nije došlo.

⁶³ Vidi Bogoslovska Smotra str. 147—153/1933.

⁶⁴ Bisk. arh. Đakovo, br. 111/1891.

⁶⁵ Bisk. arh. Đakovo, br. 110/1891.

⁶⁶ Ibidem, br. 111/1891.

⁶⁷ Ibidem, br. 664/1891.

⁶⁸ Nestorović: Vatikan i Srbija, Glasnik, god. 1902. br. VII. i VIII.

Intervencije Sv. Stolice u Beogradu zbog represalija u Srbiji.

Zabrana slobodnog misijonariranja i verskih putovanja« katoličkih svećenika po unutrašnjosti Srbije iz godine 1891. javljena je bila po Strossmayeru i Sv. Stolici, koja predaje god. 1892. preko nuncija Galimbertija bečkom srpskom poslaniku Simiću notu, u kojoj se Sv. Stolica žali, što je Srbija svojom zabranom povrijedila Berlinski ugovor.⁶⁹ U noti se tvrdi:

1. da se rimokatoličkom sveštenstvu u Srbiji zabranjuje, da u crkvama svojim osvećuju mešovite brakove;

2. da se rimo-katolici moraju ponovo krstiti, ako žele, da se venčaju u pravoslavnim crkvama;

3. da se rimo-katoličkim misijonarima ne dopušta da vrše službu i da pridikuju u rimokatoličkim kolonijama, koje se nalaze izvan kruga njihovih stalnih i od vlade priznatih misija;

4. da se rimo-katolička deca, koja posećuju srpske škole pri nudavaju, da uče verozakon i da u praznične dane idu u pravoslavne crkve.

Jednovremeno sa ovom notom intervenirao je usmeno u istome smislu i baron Thoemel, austro-ug. poslanik u Beogradu⁷⁰

Jovan Bošković, tadašnji ministar Prosvete i Crkvenih Poslova »ohrabren od Arhijerejskog Sabora, koji se tada na okupu nalazio«, izradi svoj odgovor, koji nam nije doslovce poznat, »jer je ostao poverljive prirode, ali je imao toliki utisak na rimokatoličku propagandu, da ju je prošla svaka volja za nove optužbe.«⁷¹ Svoj odgovor poslao je ministar Bošković 15. X. 1892. pod Pov. Br. 1161. Ministarstvu Inostranih Dela, a ovo preko poslanika Simića bečkom nunciju.⁷²

Ovaj korak Vatikana kod srpske vlade bio je živo popraćen komentarima u raznim novinama Austrije (Vaterland, Neue Freie Presse) Njemačke (Kölnische Zeitung) i Hrvatske (Obzor i Agramer Tagblatt). Sve novine, kako se čini dobro informirane o noti Sv. Stolice, kao i o odgovoru srpske vlade, jednoglasno smatraju, da su ovo znakovi »Kulturkumpfa«, koji predstoji u Srbiji. Među ostalim piše Agramer Tagblatt u broju svome od 14. XI. 1892. da srpski ministar odbija, da su srpske vlasti nepravedno postupale sa katoličkim misijonarima i ograđuje se protiv naziva »misijonar« pošto takvih ima samo u nevjernim zemljama, a Srbija je nezavisna, kršćanska država. Na koncu izjavljuje ministar, da sad nije cellshodno sklapati konkordat, pošto u Srbiji ima jedva nekoliko hi-

⁶⁹ Sadržaj ove note uzimamo iz rasprave Nestorovića: Vatikan i Srbija. Za autentičnost je odgovoran Nestorović, jer na drugom mjestu do note nismo mogli doći. Nestorović u svojoj raspravi jako zamjera Sv. Stolici, što se usudila protestirati. Ne dopada mu se ni to, što se u 3. točki spominju katoličke kolonije, dok je Strossmayer govorio samo o raštrkanim katolicima. Knjiga VII. i VIII. str. 478.

⁷⁰ Novaković: Ibidem, knjiga IV. br. 1. str. 5.

⁷¹ Nestorović: Ibidem, str. 479.

⁷² Novaković: Ibidem, str. 5.

ljada naseljenih katolika, koji u zemlji samo privremeno stanuju i zato nije ni moguće, da se ustanove stalne katoličke crkv. općine.⁷³

Pregovori u Beču preko nuncija i srpskog poslanika. God. 1893. dođe na mjesto Galimbertija u Beč za nuncija Agliardi, koji odmah traži novi dodir sa poslanikom Simićem, da pokrene opet pitanje konkordata, pošto je na prijestolje Srbije stupio mladi kralj Aleksandar Obrenović (1. aprila 1893.). Simić stavlja nunciju kod prvog sastanka do znanja, da je po mišljenju srpske vlade sa njezine strane stvar svršena odgovorom od prošle godine i ako Sv. Stolica želi, da dođe do daljnih rasprava, ima da čini konkretne predloge. Koncem augusta iste godine predaje Agliardi poslaniku Simiću memoire Sv. Stolice, u kojem ona izjavljuje, da prima na znanje odgovor srpske vlade što se tiče tačke 2. i 4., ali ne može biti zadovoljna sa odgovorom na tačke 1. i 3. Taj memoire šalje Simić vladi u Beograd 22. VIII. 1893. Pov. Br. 112. i misli, da ako bi se zadovoljile reklamacije Sv. Stolice, to bi utrlo put emancipiranju katoličke crkve u Srbiji od zavisnosti, u kojoj se ona nalazi prema dakovačkoj biskupiji.

Na taj memoire sv. Stolice iz Beograda još nije dobila ni odgovora, kad je u januaru 1894. postao sam Simić predsjednik nove vlade u Beogradu i ujedno ministar Inostranih Dela. A pošto je on bio kao bečki poslanik ujedno i akreditirani srpski poslanik kod italijanskog kralja u Rimu, pođe Simić osobno u Beč i Rim, da predaše svoja opozvana pisma caru austro-ugarskome i kralju italijanskome. U Rimu je bio primljen u audijenciju i kod pape Lava XIII. i kardinala državnog tajnika Rampolle. I Papa i kardinal su mu preporučili katoličku stvar u Srbiji i to, da bi Sv. Stolica bila voljna sklopiti konvenciju sa Srbijom kao što je sklopila sa Crnom Gorom.

Simić po povratku u Beograd jedva je to referirao kralju i ministarskom savjetu i odmah je dao i ostavku svoje vlade i vratio se za poslanika u Beč.

Agliardi, bečki nuncije daje poslaniku Simiću u jesen 1894. novu izjavu, da bi Sv. Stolica bila voljna učiniti sa Srbijom konkordat, kao sa Crnom Gorom, kako bi se jedanput za svagda izbjegli povodi za nesporazume i žalbe s jedne i s druge strane. A krajem novembra 1894. na molbu Simića predaje Nuncije i primjerak crnogorskog konkordata i nacrt konvencije, kakva bi se po želji Sv. Stolice imala zaključiti sa Srbijom, pošto se zbog drugih prilika u Srbiji ne bi mogla jednostrano preuzeti crnogorska konvencija.

U to je vrijeme bio u Beogradu ministar predsjednik Nikola Hristić, a ministar Inostranih Dela Mihajlo Bogičević. Poslanik Simić dostavi 24. XI. 1894. Pov. Br. 145. predlog Sv. Stolice vladi u Beograd, koja je tada bila u načelu za zaključenje konkordata. Zato je ministar Bogičević prilikom svoga puta u Austriju u proljeće 1895. zajedno sa poslanikom Simićem usmeno raspravljao u Beču

⁷³ Bisk. arh. Djakovo, br. 454/1892.

sa nuncijem Agliardijem o tome pitanju i stavio svoje primjedbe na pojedine tačke nacрта Sv. Stolice. Nuncije je te napomene dostavio kardinalu Rampolli, koji je prema njima nešto izmjenio prvi svoj nacrt. Taj novi nacrt je opet primio Simić od nuncija u Beču i poslao ga 3. V. 1895. Br. 54. svojoj vladi u Beograd.

Tako su stajale stvari, kada je 25. juna 1895. primio vladu Stojan Novaković, koji je ovo pitanje najbolje poznao iz svojih ranijih veza sa biskupom Strossmayerom.⁷⁴

Stojan Novaković i konkordat. Stojan Novaković je smatrao pitanje konkordata za vrlo važan problem i zato na daljnje korake poslanika Simića u tome poslu od 24. VIII. 1895. Pov. Br. 81, zatim od 17. XI. i 11. XII. 1895. Pov. Br. 135. nije ni reflektirao. On sam piše: »Meni nije toliko bilo do modela konvencije ili do one internacionalne sujete, koju bi kraljevina Srbija imala da zadovolji, kad bi se to pitanje svršilo. Meni su na umu bili naši sunarodnici katoličke crkve iz srpskoga naroda, iz svekolikoga jugoslovenstva i sa celog Balkana . . . . . Toga radi sam ja rad bio, da s ovakovim pitanjem ne izledem odmah pre nego, što se moj pravac uopšte obeleži u narodu i u politici. Osim toga ja sam rad bio da za ovo pitanje stvorim zemljište u javnosti i u narodu, znajući, da će se ono imati da bori s mnogim predrasudama i sujevericama koje po davnini svojoj imaju duboko korenje u narodu, pa i u inteligenciji, po navici i po popularnosti.⁷⁵

Osim toga je razmišljao Novaković, kako bi mogao doći do neposrednih pregovora sa Sv. Stolicom u Rimu. Jer Austrija, prema kojoj je Sv. Stolica uvijek imala mnogo pažnje, mogla je u Beču uplivati na tok pregovora. A ona, kako se to iz prošlosti vidi, nije bila za to, da se katolička crkva u Srbiji emancipira od njezinog protektorata i političkog upliva. I Novakoviću se činilo, da će prilika za to biti najzgodnija, kada kralj Aleksandar bude išao u Rim, da posjeti kralja Humberta, na što se kralj spremao koncem god. 1896. Tada bi kralj Aleksandar posjetio i Papu i lično od njega zatražio, da se pregovori o konkordatu prenesu iz Beča u Rim. A prilika, kada novine govore o posjeti kraljevoj Papi, jako je zgodna, da se pitanje o konkordatu iznese u javnost i da se diskusiji u javnosti da pravac.⁷⁶

Papa Lav XIII. primio je kralja Aleksandra 14. XI. 1896. u svečanu audijenciju, a 21. novembra prisustvovao je kralj i svečanom konsistorijumu, na kojem je Papa kreirao nove kardinale. Kralj je u audijenciji spomenuo Sv. Ocu, da je želja Srbije, da se

⁷⁴ Iz njegove rasprave: Katolička crkva u Srbiji uzeli smo ove zadnje podatke (str. 6 do 9.), kao što i slijedeći podaci uzeti su iz te njegove knjige, jer o tome nitko drugi nije pisao, a u državnoj arhivi spise o pregovorima konkordata tih godina nisam mogao dobiti. Strossmayer pak stoji u to vrijeme po strani i šuti. Zato bisk. arhiva u Đakovu o tim pregovorima nema nikakvog materijala.

⁷⁵ Novaković: Ibidem, knjiga IV. br. 1. str. 10.

⁷⁶ Novaković: Ibidem, str. 11.

pregovori sa Sv. stolicom vode neposredno i da se unese u konkordat i upotreba slavenskog jezika. Rampolla je na to, u jednom drugom razgovoru sa kraljem spomenuo, »da se upotrebi slavenskog jezika protiv Austrija, velika katolička država iz bojazni da se time ne razdraži slovenski duh u krajevima poljskim, u Češkoj i u Moravskoj.« A što se neposrednih pregovora tiče, Rampolla je obećao, da će se toj želji udovoljiti, čim kralj pošalje svoga opunomoćenoga delegata.

U vezi sa tom audijencijom piše Strossmayer 26. XI. 1896. nadbiskupu Stadleru: »Konkordatu se najviše protivila, kako mišlim, Austro-Ugarska, jer nije htjela, da se katolička crkva u Srbiji otme njezinom neposrednom uplivu.«⁷⁷

Dok je kralj Aleksandar bio u Rimu, učinio je Novaković korake kod radikalne i liberalne štampe i to sa uspjehom. Prvi je pisao u vezi sa posjetom kraljevima kod Pape o konkordatu radikalni list: *Odjek* 17. XI. 1896. u broju 174. Zatim 21. XI. 1896. u broju 135. liberalni list: *Srpska Zastava* i na koncu 24. XI. 1896. u broju 139. vladin organ, list naprednjaka: *Vidilo* u članku svome »Katolici u Srbiji«. Mjesto nam ovdje ne dozvoljava, da donesemo barem neke alineje iz tih članaka. Svi su oni bez razlike tretirali pitanje konkordata vrlo ozbiljno i otmeno sa jednog višeg gledišta.⁷⁸

Pisanje štampe je pobudilo opći interes u srpskoj javnosti. I sam otpravnik poslova ruskoga poslanstva A. Neključov interesira se kod Novakovića, da li imade u pisanju novina o konkordatu kakve stvarne osnove i izrazio svoje mišljenje, »da to ne bi bilo dobro činiti, kako se pravoslavni narod ne bi izlagao iskušenju«. Ali Novakovića ga je umirio sa dokazivanjem, da je to pitanje prava i dobro shvaćena dužnost srpskoga naroda prema jugoslavenstvu.⁷⁹

Ako ikada, to je sada bilo pitanje konkordata na najboljem putu, da se definitivno riješi. Sam Strossmayer ovakovim tokom događaja nije bio zadovoljan. Zbog tijesne veze kralja sa Bečom i zbog austrofilstva naprednjaka, koji su imali vladu, on se bojao, da će se katolička hijerarhija u Srbiji, ako se do nje dode, prilagoditi tadašnjem sustavu i tadašnjoj političkoj težnji Austro-Ugarske. U tom se pak slučaju bojao, da će crkvena vlast u Srbiji doći u ruke Mađara.⁸⁰ Biskup piše u sličnome smislu i kardinalu Rampolli 23. XII. 1896.: »Sermo fertur ab eo imprimis tempore, quo semet juvenis rex Serbiae sanctissimo Patri praesentavit, agi de concordato cum Serbiae regno stipulanda. Idem equidem summopere optandum foret, ast quoadusque Exrex Milanus auctoritatem singularem in regno Serbiae exercuerit, timeo Danaos et dona ferentes. Huiusmodi concordatum in praesentibus adjunctis Hungaro aut Polono episcopo viam sternet Belgradi id autem mihi summopere displiceret et commodis ecclesiae contrarium foret.«⁸¹

⁷⁷ Bisk. arh. Đakovo; br. 1264/1896.

⁷⁸ Novaković; *Ibidem*, str. 11.—15.

⁷⁹ *Ibidem*, str. 15.

⁸⁰ Bisk. arh. Đakovo, 1440/1896.

⁸¹ *Ibidem*, hr. 1534/1896.

Ali nestalnost unutrašnje srpske politike ni ovaj puta nije dala, da se napokon dokonča pitanje konkordata. 17. decembra 1896. padne vlada Stojana Novakovića i novu vladu prima opet srpski poslanik u Beču Gj. Simić, koja je trajala samo do 17. oktobra 1897. Simić je cijelo pitanje vrlo dobro poznao ali ga nije nastavio pravcem, kojim ga je započeo Stojan Novaković. Jer u proljeće 1897. šalje ministar predsjednik Simić cijeli predmet o konkordatu ministarstvu Prosvete i Crkvenih Poslova s molbom, da ga to ministarstvo prouči u dogovoru s Arhijerejskim Saborom. U tome pak ministarstvu nije se na tom pitanju ništa radilo i ono je ostalo u arhivi, da neizide uopće više na svjetlo.⁸²

Apostolski vikarijat bosanskih franjevaca u Srbiji. Još samo jedanput se pokušalo riješiti katoličko crkveno pitanje godine 1898. pod vladom Vladana Gjorgjevića. Da bi se u tom zamršenom pitanju došlo barem za jedan korak napred, odlučila je Sv. Stolica, da ustanovi u Srbiji apostolski vikarijat, koji bi povjerila bosanskim franjevcima, a za vikara apostolskog je imenovala O. Ivana Vujičića, franjevca iz Bosne. Tu je odluku Sv. Stolice saopćio bečki nuncije srpskom poslaniku u Beču. Pošto je to u Beču i sam O. Ivan Vujičić osobno doznao od nuncija i od srpskog poslanika, krenuo je odmah u Beograd, da se kao novi apostolski vikar predstavi srpskoj vladi. Ali ga je Vladan Gjorgjević, ministar predsjednik dočekao vrlo uzrujano uz vikm i predbacivanje, zašto mu čini političke neprilike i neka odmah napusti Srbiju, jer franjevci bosanski nikada neće stajati na čelu katoličke crkve u Srbiji. Ne samo, što ga nije pustio u svoju sobu i ponudio mu mjesta, nego mu je u vratima na očigled razderao posjetnicu, sa kojom se bio najavio. Njegov dolazak — veli Gjorgjević — ne može primiti na znanje, jer rimska kurija nije još ništa najavila pismeno. Na to O. Vujičić nije ništa odgovorio, jer nije htio srpskog poslanika u Beču staviti u nezgodnu situaciju. To je bilo 30. septembra 1898. i istoga dana popodne je O. Vujičić napustio Beograd.⁸³ 2. oktobra donijete su poluzvanične vladine novine »Večerine Novosti« u broju 261. o tome događaju slijedeći izvještaj:

»Rimokatolička crkva u Srbiji. Pre izvesnog vremena saopćio je papin nuncije usmeno našem poslaniku u Beču, da je rimska kurija odredila bosanskog franjevca g. Vujičića, mesto biskupa Strossmayera, za administratora rimokatoličke crkve u Srbiji. G. Vujičić, posle ovoga saopćenja, doputovao je i sam lično u Beograd, gde se kao novopostavljeni administrator katoličke crkve u Srbiji predstavio g. ministru-predsjedniku. Prilikom ove posete, g. ministar-predsjednik saopćio je g. Vujičiću, da je ova promena od tolikog velikog značaja i važnosti, da za vršenje ovakog važnog posla nije nikako dovoljno prosto usmeno saopćenje bečkog nuncija, nego je rimska kurija trebala da se zvanično obrati našoj vladi za odobrenje, pa tek onda, pošto naša vlada dade svoj pri-

⁸² Novaković: Ibidem, str. 16.

⁸³ Bisk. arh. Dakovo, br. 103/1898.

stanak i odobrenje na predloženu joj ličnost, može ovaj otpočeti i vršenje dužnosti. Pa kako rimska kurija nije tako postupila, to je, kao što s pouzdane strane doznajemo, zabranjeno g. Vujičiću da otpravlja svoju dužnost u Srbiji. Međutim u ovd. merodavnim krugovima tvrdi se, da je naša vlada voljna i spremna, da ovo pitanje reguliše redovnim putem prema odrebama ustava i zemaljskih zakona«.

Na tome je stvar i ostala. Sv. Stolica nije dalje pokušala, da ustanovi apostolski vikarijat u Srbiji. Rampolla je vrlo rado primio izvještaj, što ga je biskup Strossmayer poslao o neuspjeloj misiji O. Ivana Vujičića i molio biskupa, da mu i nadalje javi sve, što se u Beogradu događa.⁸⁴ Mjesec dana kasnije doznalo se u austro-ugarskom poslanstvu u Beogradu, da se misija O. Vujičića izjalovila samo zato, što srpskoj vladi nije diplomatskim putem saopćeno, da Sv. Stolica namjerava ustanoviti apostolski vikarijat u Srbiji, niti je u tom pitanju ikoje predloge stavila. Dok toga ne bude, neće biti ni pregovora, nego će ovo provizorno stanje i nadalje ostati, buduć ni srpska, a ni austro-ugarska vlada ne želi poprimiti inicijativu u pitanju, koje ih se tek u drugom redu tiče. Austro-ugarska diplomacija u to pitanje ne ulazi i o njemu se između rimske kurije i srpske vlade nije pregovaralo, a ni sada se ne pregovara.⁸⁵ Strossmayer misli, da Vujičić baš zato nije bio primljen, jer je bosanski franjevac. Po mišljenju biskupovom bosanski su franjevci bili uzrokom, što su mnogi odlični bosanski Srbi bili zapostavljeni od austrijske vlade i zbog toga nisu htjeli Srbi, da vide na čelu katoličke crkvene uprave u svojoj zemlji franjevce iz Bosne.⁸⁶

Da li je bilo kasnije učinjen koji korak u pravcu sporazuma između Vatikana i Srbije, to se ne zna. Po svoj prilici ne. Novaković je pisao svoju raspravu god. 1907. i on ništa ne zna, da je poslije godine 1897/98 išta poduzeto u tome pitanju.

Slijedeće godine su opet prepune trzavica u političkom životu Srbije. Prvo atentat na kralja Aleksandra (24. VI. 1899.) i proglašenje vanrednog stanja i prijekog suda, zatim ženidba kraljeva sa Dragom Mašin. (u julu 1900.) i veliko nezadovoljstvo zbog nereda u upravi zemlje, pa ukidanje ustava (u martu 1903.) itd.. što je sve polako pripremlilo, da se stvori zavjera, koja je noću između 28. i 29. maja 1903. godine pogubila kralja Aleksandra i kraljicu Dragu. Stupanje na prijestolje dinastije Karagjorgjević i donošenje novoga ustava stvorilo je opet mir i red u državi. Ali novi režim ili nije htjeo možda baš pod uplivom Rusije, ili nije stlgao, da se vrati na pitanje konkordata, koje je ostalo otvoreno do Balkanskog rata, kada je nova i proširena Srbija nakon toliko pokušaja i pregovora, poslije toliko otezanja i zapreka, god. 1914. ipak definitivno riješila pitanje katoličko u Srbiji konkordatom.

⁸⁴ Bisk. arh. Đakovo, br. 1030/1898.

⁸⁵ Ibidem, br. 1275/1898.

⁸⁶ Ibidem, br. 1030/1898.